

עוז בלומן

לעמוד בפיתוי הוולגרי

צריך להודות שקיימת כאן גם תת-תרבות בריונית וצעקנית הדוגלת בזהות לאומית, קניין פרטי וחשדנות כלפי אינטלקטואלים. זו אינה שמרנות, והימין יאבד את טעמו אם יאמץ את התת-תרבות הזאת אל חיקו

אולם גם המדינות העממיות התקלקלו, ועימן התורות הפילוסופיות אשר נפלו בפת הספקנות, עד שמלומדים שוטים החלו להוציא לעז על האמת... הגיע המצב לידי כך שהאזרחים ביקשו להפוך את העושר עצמו לעוצמה, מאחר שאמנות הנאום שימשה עכשיו למטרות לא ראויות... וכך נפלו מהחירות המושלמת אל תחת עולה של העריצות המושלמת הקרויה אנרכיה (והיא הגרועה מכולן), דהיינו החירות שלוחת הרסן של העמים החופשיים.

ג'מבטיסטה ויקו, המדע החדש'

בשם השמרנות את הפרדת הדת מהמדינה; חברי כנסת התוקפים את השמרנות בשם ערכי החירות, הנאורות והחשיבה הפתוחה, בשעה שחבריהם למליאה עוטים אותה לעומתם כשריון ההגנה לערכים אלה עצמם; ריאליסטים ציניקנים הנאחזים בשמרנות כבמסורת רעיונית, ובאותה נשימה פובליציסטית שוללים בשמה את העיסוק האינטלקטואלי כולו. והשוק – על שלל משמעויותיו – חוגג.

אם לא די בכך, בעשורים האחרונים הבשילה בישראל תת-תרבות מקומית, היכולה לשמש מצע פורה ותוסס לקליטת רעיונות "שמרניים" – שמא נכנה אותה התת-תרבות הוולגרית. כוונתי לסל של דפוסי חשיבה והתנהגות המפעעים לרוחב החברה ומבטאים נסיגה תרבותית. תת-תרבות

דרכן של אופנות אינטלקטואליות מיובאות העושות את דרכן בקרב אוכלוסייה חדשה לעמעם את קווי התיחום וההגדרה שלהן כדי להתפשט על מרחב גדול ככל שניתן. מה שמתרחש בגל האופנה הנוכחי, ה"שמרני", אירע כבר בגל האופנה הקודם, ה"פוסטמודרני". מושג אחרון זה נתון היום בטשטוש כה כבד עד שהוא משמש רק לסימון דבר-מה כ"מלהיב" או כ"מאיים", בהתאם לקהל היעד. המשתמשים בו כבר לא מסוגלים להעניק לו הגדרה ברורה. גורל דומה צפוי בקרוב גם לשמרנות.

כבר כיום ניתן למצוא רבנים המזדהים כשמרנים ובשם השמרנות שוללים את המודרנה, או מגינים על מעמד הרבנות הראשית, ולצידם – באותה מפלגה או עיתון – ליברלים חסרי סנטימנט דתי הדורשים

זאת מתאפיינת בצעקנות, זחיחות, כוחנות, זלזול וחוסר התחשבות מופגן בזולת שאינו קרוב או מקורב. בכביש הוא הנהג העוקף, המרים-אורות, הלא-מאותת, והתוקע בסופו של התמרון גם מבט מאיים. הוא חונה על חצי מדרכה, על איי-תנועה או על חניה וחצי, ואם אלה אינם פנויים – בחניית נכים. מה שמתרחש בכביש, בגינה הציבורית, בטוקבקים ובשפת הים – מגיע גם אל החשיבה הפוליטית.

הואיל והוולגרי הישראלי דוגל בדרך כלל בזהות לאומית מוחצנת, בחיבה למסורת, בקניין פרטי ובשנאת אינטלקטואלים – הוא כר נוח לקליטת חלק ממופעיה העכשוויים של 'השמרנות'. לו היו עיניה של השמרנות בראשה, היא הייתה מנסה להיבדל מאותו תוצר ישראלי מקומי. אבל אירע מה שאירע, וייתכן כי דמותו של בריון הרחוב הישראלי הוולגרי תתלכד בשנים הקרובות עם מושג ה"שמרנות" בישראל. אין הכרח לטעמי להיות "שמרן", וניתן היה להשקיע מחשבה רבה יותר בפיתוח וטיפוח כמה מאגפיה המקומיים של ה"מסורתיות" או ה"ציונות הדתית", שגם בהם הולך ופושה הנגע. אך בינתיים, למען כל אותם המעוניינים להזדהות כשמרנים מבלי למצוא את עצמם באותה סירה עם וולגרים, מוקדשות ההבחנות הבאות. לאחר מכן ניתן יהיה לערוך דיון מושכל יותר על היבוא האופנתי, כמו גם התייחסות מעמיקה יותר לתוצר המקומי.

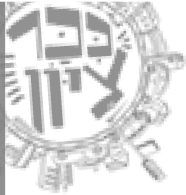
המידה הטובה הציבורית לעומת "למה מי הם בכלל"

כן, הוא אוהב את עם ישראל ואת מדינת ישראל. זה העם "שלו" והמדינה "שלו", וכמו קבוצת הכדורגל "שלו" הוא רוצה

שהם ינצחו, ישגשו, יצליחו בכל מחיר. העניין הוא שההזדהות הזו אינה מספיקה, כאשר מדובר בפרויקט שהוא מורכב מעט יותר מהקבוצה, אולי גם מהליגה כולה. כדי לשגשג כמדינה יש צורך לקיים מסגרת משותפת תוך הכלת השוני המובנה בין בני האדם – באופיים, במטרותיהם, בדרך חשיבתם, כמו גם באינטרסים ובערכים שלהם; יש צורך להכיר בכך שחלקם מוגבלים או חלשים יותר; יש צורך לשקול את האינטרס הציבורי לנוכח ההטרונגניות האנושית הזו. כל אלה דרושים כדי שיהיה ל"עם ישראל" כולו נעים ואפשרי לחיות ב"מדינת ישראל" – וכל אלה נעדרים מן התודעה הוולגרית.

השמרן, לעומת זאת, יודע שלשם כינונה של חברה בעלת מסגרת משותפת יש צורך לטפח באופן מתמיד מידות טובות ציבוריות: לגלות איפוק, הוגנות ואחריות, להתנהג באדיבות, להבין את משמעותם וחשיבותם של מרחבים ציבוריים (ממשיים, רוחניים ווירטואליים), להגן על חירויות של קבוצות שונות, להקפיד על איכות השיח, להפעיל שיקול דעת ממלכתי, להתחייב להליכים ולכללי משחק ראויים ולשאת באחריות על הפרתם, לשאת בנטל הכרוך בקיום מוצרים ציבוריים וליצור יחסים הדדיים ואמון בין קבוצות שונות בחברה. השמרן מבין כי אין אפשרות לצעוד כל העת רק או בעיקר עם השאיפה לנצח את היריבים הפוליטיים (או את השכנים לבניין); יש צורך לשתף, להתחשב, ולפעמים אפילו לדאוג לפרטים וקבוצות אחרים בחברה.

אוסף הערכים והנורמות הללו מאחד את החברה ומלכדה. האתוס אינו נקנה ואינו מסתכם בהנפת דגל או בצביעת הפנים

אכן, גם את ההגות השמרנית מלווה תדיר החשש מאינטלקטואליזם ומרעיונות מופשטים ביחס לארגון החברה. קשה להתחרות בהתקפותיו של בָּרַק על כל אותם פילוסופים, סופרים, רעיונאים ופובליציסטים שנהנו לכתוב רעיונות מבריקים ומתוחכמים, לוגיים ושנונים – אך התעלמו מעובדות, ממסורות, ממוסכמות וממרקם חברתי. בָּרַק ראה בהם אנרכיסטים מסוכנים הבזים לממשות האנושית, על פגמיה, פשרותיה, חוסר הוודאות שבה והטורח שנדרש כדי להבינה. הוא היה מפוכח, צנוע, וניסה להביט נכוחה.

ברם, תכונות אחרונות אלו הן גם שפוערות תהום בין השמרן לבין הוולגרי. השמרן אומנם חושש מאינטלקטואלים, אך הוא רוחש יחס של כבוד, שלא לומר הערצה, למחשבה ולעולם הרוח. דווקא משום שהחברה ומוסדותיה הן דבר מורכב מאין כמוהו – יש לטפח יכולות וכישרונות משלל סוגים כדי לעסוק בו בזהירות ובשום-שכל ולעצב מדיניות ציבורית ראויה. יש ללמוד מן הניסיון האישי ומניסיון הדורות המצטבר, מהתבונה המעשית כמו גם מהתבונה העיונית, מההיסטוריה ומהמתמטיקה, מהדת ומהשירה. שמרן לא יתהדר בכך שאינו "אינטליגנט", או רגיש, קל וחומר שלא יגחך על קריאת ספרים או חשיבה מורכבת.

במקום שבו הוולגרי רואה מאבק כוחני פשוט, ומתייחס אל קונפליקט בצורה צינית, השמרן רואה מציאות מורכבת הדורשת רצינות וכובד ראש. החברה מורכבת מכדי ללכוד אותה בפרדיגמות פשטניות, ובכלל זה גם פרדיגמת ה"מאבק" העומדת בתשתית התפיסה הגסה והכוחנית.

בכחול ולבן, אלא בחינוך וטיפוח של רגשות ורעיונות. הללו אינם חייבים להתבצע דווקא בטקסים מונוטוניים או בספרים משעממים; אך חברה הרוצה להישאר מלוכדת אמורה להשקיע ברגשות וברעיונות משאבים ומחשבה.

המידות הטובות הציבוריות הן ממטרותיו הראשיות של השמרן – שבניגוד לדימוי הרווח אינו מעוניין לשמר את המצב הקיים, אלא את כל אותם גורמים המאפשרים את הטוב שבמצב הקיים. כדי להמחיש זאת, אפשר לפנות לאחד מכתבי היסוד השמרניים – לאדמונד בָּרַק ולספרו "מחשבות על המהפכה בצרפת". בָּרַק לא קונן רק על עצם השינוי שהתרחש במהלך המהפכה, ולא רק על הקצב שלו – אלא גם על אובדן של איכויות אנושיות ומידות נעלות שנרמסו במהלך המהפכה. למגינת ליבו, הפרלמנט הצרפתי התאכלס במהירות בעורכי דין מן הסוג הגרוע, שמלבד הניסיון ושיקול הדעת חסרו גם כבוד עצמי, מבט רחב, נימוסים וגינוני אבירות. על רקע זה גרס כי יש צורך בחינוך ובהרגלי חיים נכונים, שאבדו במהלך המאבק.

כבוד לעולם הרוח במקום "די לחפור"

בשיח הגס והוולגרי אוהבים את החשיבה הפשוטה והמעשית, "הפרקטית", וסולדים מאינטלקטואלים ארכניים וטרחנים. אלו "מדברים באוויר" על דברים מופשטים, המנותקים מהריאליה וממאבקי הכוח שבה. על רעיונות הוא מסתכל בחשדנות, טורי דעה רצוי שיהיו קצרים וקולעים, דיבור צריך להיות לעניין. תופעה ישראלית מעניינת היא ש"פרופסור", "אינטליגנט" ושאר מילים בעלות קונוטציה למדנית – נהגות בה לשלילה.

חוק, קניין וצדק במקום "תוריד את הידיים, זה שלי"

התפיסה הכוחנית נוטה חסד לקניין הפרטי. למעשה, אחד מתחביביה הוא להגדיר מה "שלי". אם ישנו דירוג לעמדות נפשיות המתנגדות לסוציאליזם באופן מובנה, העמדה של הוולגרי תופיע באחד המקומות הראשונים. את יסוד ה"שלו" הוא אינו נדרש להצדיק. ככלל, הוא סולד מהצדקות. הוא שילם, הוא קיבל, זה אצלו – זה שלו, ושאף אחד לא ייגע לו בזה. זהו מושכל ראשון אינסטינקטיבי.

מדינת הרווחה, הביטוח הלאומי וועדי העובדים היו חביבים על הישראלי הכוחני, כל עוד הם יצרו אפשרויות נוחות וזמינות להגדיל את מלאי ה"שלו" באמצעות פנייה לרשויות, או, כאפשרות מועדפת, להשתלב בתוכן. במודל הנוכחי, הניאורולגרי הולך ונעשה קפיטליסט; לא באופן מופשט הנוגע ל"זכות לקניין פרטי" וכיוצא באלו, אלא באופן מעשי מאוד: הוא החל לטפס במעלה הסולם הכלכלי, הפנים את מסקנותיה של התחרות בשוק הסלולרי וברשתות המזון והביגוד, ומצא דרכים חדשות להגדיל את מלאי ה"שלו". הוא יפתח את השוק לתחרות, גם אם יהיה עליו לפרק בדרך את הביטוח הלאומי או את ועדי העובדים.

בניגוד אליו, השמרן אינו בהכרח קפיטליסט מובהק (והקפיטליסט, אגב, אינו בהכרח וולגרי). אמת זו מסוגלת להישמע צורמת לכמה זוגות אוזניים, אך היא בכל זאת עובדה: שמרנים ותומכי שוק חופשי מתקוטטים לעיתים קרובות אלו עם אלו. גם השמרן מקבל את הקניין הפרטי ואת השוק החופשי כעקרונות וכערכים נכונים, אך לא בלעדיים. הם אצלו חלק מפסיפס שלם של בניין חברה, מערכות יחסים והתפתחות אנושית.

כך גם בנוגע ליחס למוסדות השלטון ולמוסדות בכלל. הוולגרי מביא למאבקים – בתוך המוסדות וביניהם – את האנרגיות ודפוסי ההתנהגות מהכביש, הגינה הציבורית ויציעי הכדורגל. גם אם אינו תאב-כוח, הוא לכל הפחות לא רוצה לצאת "פראיר", לא רוצה ש"יאכלו" לו ו"ידפקו" אותו. גם את כוונותיהם של האחרים הוא רואה מבעד למשקפיים אלו. התנהלותו הפוליטית לעיתים קרובות פזיזה, מניפולטיבית, ערמומית ואופורטוניסטית, ובמובן חשוב בכך הוא גם רואה את ערכה.

"ריאליזם" פוליטי שכזה מעמיד את הוולגרי במרחק רב מהשמרן. האחרון רואה במוסדות התגלמות של חוכמה וניסיון מצטבר. אומנם, אין הוא קורא לטפח געגועים אל האצולה הבריטית ומוסד המלוכה, שהיו נערצים על בָּרַק, ואפילו לא להתבונן במבט רומנטי על הכנסת ובית המשפט; אך הוא זוכר את הפתגם, הנכון שבעתיים בנוגע למוסדות – "מה שטיפש אחד הורס, עשרה חכמים לא יכולים לתקן". גם אם ישנם בבית המשפט העליון, לדוגמה, דברים הדורשים תיקון – ובישראל נראה שיש לא מעט כאלה – זלזול בו וסימונו כאויב, יריב או בעיה, פירושו פגיעה בנוהג ובמוסכמה חברתית, שתוביל בסופו של דבר להתפוררותה של המסגרת המשותפת. השמרן לא יקל ראש בטענה מעין זו. הכבוד לחוק, לרוח היוצרת את החוק ולערכים העומדים בבסיסו, כמו גם לתפקידה של הרשות השופטת, אינו מאפשר דיבור זחוח על ה"חונטה המשפטית". אולם מצדו של הצעקן הוולגרי, את המוסדות האינטליגנטיים מדי, דוגמת האקדמיה, הפרקליטות ובית המשפט, ניתן לבטל לחלוטין – ודאי בשעה שהם משרתים את יריבו הפוליטיים.

שנידונו בסעיפים הקודמים. בהמשך לכך השמרן גם רואה את הקניין הפרטי לא רק כדבר אינסטינקטיבי, אלא גם כדבר "צודק"; ואותו צדק תובע גם להגן על קניינו של הזולת.

בניגוד לוולגרי, שמתוך דאגה ל"שלו" הולך ונעשה קפיטליסט, השמרן מוכן להתפשר לעיתים עם סוציאליסטים כדי לדאוג לאינטרסים ציבוריים וחברתיים שונים. הוא מודע לכך כי לא בכל חברה מתפתח שוק חופשי פורה, כשם שלא בכל חברה מתפתח ממשל דמוקרטי, ובשני המקרים האשמה נעוצה לא רק בהפעלת כוח-יתר "מלמעלה".

על ייבוא ותוצר מקומי

אלה הם מקצת מקווי המתאר של השמרן, וקווי הגבול בינו ובין הוולגרי. ניתן היה להמשיך לכמה וכמה קווי מתאר נוספים, דוגמת הכבוד למשפחה, לקהילה ולמסורת. יהיו שיאמרו שקווים אלה גסים מדי, וקיימת הגות שמרנית או ניאור-שמרנית שאינה סבורה כך. אדרבה, ישרטטו הם את המחבר והמפריד, המזמין והמאתגר. יהיו שיאמרו שטוב שיש אצלנו עממיות כוחנית, גם אם אינה תמיד נעימה לאוזן האנינה – שהרי הכוחות הללו נחוצים לשם הבטחת שרידותה של מדינת ישראל בג'ונגל של המזרח התיכון מכאן והעולם הפוסטמודרני מכאן; יש לחבוש את הקסדה, לחדד את הכידון ולנעול את הבונקר בפני כל אותם עוכרי ישראל. איני מקל ראש בטענות הנוגעות לקיומו של העם היהודי. אך דווקא לשם שרידות שכזו כדאי להתאמץ ולחשוב כיצד מבטיחים שנישאר מדינה שנעים לחיות בה.

אפשר לתלות את הייבוא הסלקטיבי-מאוד של מסורת החשיבה גם בחילופי עיניים.

אדמונד פֶּרק תמך במדיניות של שוק חופשי עוד לפני הופעת ספרו של אדם סמית 'עושר האומות', ומשהופיע הספר כתב עליו בהערכה מרובה. אך תמיכתו בשוק החופשי נבעה ממבט רחב יותר על החברה. ראשית, ההתערבות בשוק משמעה פעמים רבות גרימת נזק ממשי – כלכלי, אישי וחברתי. שנית, כשמרן הוא סלד מדרכים טכנוקרטיות לפתרון בעיות אנושיות וממילא מ"תיקון" יזום של האינטראקציה הכלכלית החופשית; ושלישית, הוא סבר כי בראייה לטווח רחוק השוק החופשי יסייע יותר לשיפור מצבם הכלכלי של כל חלקי האוכלוסייה.

אותן סיבות ממש מרחיקות את השמרן מהיות קפיטליסט טהור – שכן החלת שוק חופשי באופן דוגמטי גם היא טכנוקרטית ומזיקה; מצבים מורכבים של הכלכלה והחברה דורשים לעיתים גם התערבות. נוסף על כך, הקניין והשוק נשענים על אינדיבידואליזם, תחרות, הישגיות וחתירה למימוש מרבי של אינטרסים אישיים. בניגוד לקפיטליסט, השמרן אינו גורס כי "היד הנעלמה" לבדה מסוגלת לתקן את התולדות הכלכליות השליליות של מאפיינים אלה, קל וחומר שלא את התולדות החברתיות השליליות שלהם. ככלל, חשיבה "כלכלית" על אודות החברה גורמת לשמרן חלחלה, שכן היא דרך אלגנטית להתחמק מדיונים ערכיים.

בעיני השמרן, הפרט אינו סך מאויים, החברה אינה סך אנשים והצמיחה אינה סך ביצועים. השוק החופשי עצמו זקוק לתכונות כגון יוזמה, מקוריות, אמון, הדדיות, חריצות, שמירת חוק – כולן נורמות אנושיות וחברתיות, הנובעות מאותה תפיסה אזרחית ומאותן מידות טובות ציבוריות

באנגליה או של אנשי הנאורות הסקוטית ולמרוח אותה על חברה מקוטבת הנמצאת בחירום-תדיר ובפוסט-טראומה. לא ניתן להמשיך בפרויקט של בניית אומה ובו בזמן לחולל קרעים בין מרכיביה. לא ניתן ביד אחת לחנך למידות טובות ציבוריות וביד האחרת לזלזל בכל מוסדות השלטון ולתקוף אותם.

לייבוא השמרנות לישראל צריך משום כך להתלוות תהליך של בניית תוצר מקומי בדמות ציונות ממלכתית, המתכתבת עם המסורת היהודית ועם האופי הישראלי. בתקופה של שווקים גלובליים החלטה זו אינה קלה. אך רק לאחריה יהיה ניתן להתבונן מחדש בתמונת האור והצל של אותה ישראליות וולגרית, ומי יודע, אולי לעצב ממנה איזו בשורה חדשה.

במקביל ל"פוסטמודרניזם" שנקלט בארץ בעידן שקיעת תנועת העבודה, חלום השלום ושברו והחלחלה ממושג הכוח של סוף המאה העשרים, ה"שמרנות" נקלטת בעידן שלטון מפלגת הליכוד, השגשוג הכלכלי ושיכרון הכוח של תחילת המאה העשרים ואחת.

אחרי כל ההבחנות הללו צריך לומר בגילוי לב כי המחנות השונים בפוליטיקה הישראלית אובדים את דרכם. ימיו של הצבר החצוף אך יפה-הנפש תמו. השמאל המיר את תנועת העבודה הסוציאליסטית בצעקנות ובפירוק זהויות, והימין ממיר את התנועה למען ארץ ישראל השלמה בצעקנות ובפירוק מונופולים. בחילופי המהלומות שני המחנות נוטלים מכל הבא ליד.

אבל כאשר מייבאים מסורת חשיבה צריך להתאים אותה באופן רגיש יותר למציאות. לא ניתן לקחת הגות של שוכני בית הלורדים

1. ג'מבטיסטה ויקו, המדע החדש, מאנגלית: אהרן אמיר, ירושלים: שלם, תשס"ה, עמ' 479.

עוז בלומן הוא ר"מ בישיבת ההסדר "ברכת משה" במעלה-אדומים ועמית בפורום קהלת.